

БОЗОР ИҚТИСИДИЁТИ ШАРОИТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ТАРМОҒИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Жумабаев Султанбек Сапарбаевич

Айтымбетов Айбек Абуалиевич

Бердиев Бабур Бахадирович.

Ерлипесов Бегзод Шухративич

Қорақалпағистан қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Жаҳон глобал пандемиясидан кейинги иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ташкилий-иқтисодий жиҳатдан тўри шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, мазкур соҳанинг ривожланиши ташкилий жиҳатдан оптимал ва хизматлар бозори конъюнктурасига нисбатан эгилувчан бўлса, хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлиги шунчалик юқори бўлади. Яъни, хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнат фаолиятини ташкил этишни оқилона йўлга қўйиш миллий иқтисодиёт микёсида бир қатор ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни бартараф этишга хизмат қилади.

Маълумки замонавий цивилизация ривожланишининг муҳим хусусияти хизмат кўрсатиш соҳасини иқтисодиётнинг устун секторига айлантиришдан иборатдир. Жаҳон банки маълумотларига кўра, ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатлар ялпи ички маҳсулотида тармоқнинг улуши 74 фоизни, ишлаётганларнинг умумий сонидан 70-75 фоизни ва корхоналарнинг умумий сонидан 90-95 фоизни ташкил этади. Хусусан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ривожланиш даражаси аҳолининг турмуш сифатини таъминлаш, иқтисодий ўсиш суръатларини жадаллаштиришнинг ҳал қилувчи омилига айланади.

Шу асосда, бугунги кунда республикамизда “хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш, ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда хизматларнинг ўрни ва улушини ошириш, кўрсатилаётган хизматлар таркибини, энг аввало, уларнинг замонавий юқори технологик турлари ҳисобига тубдан ўзгартириш”¹⁴ долзарб масалалар қаторидан ўрин олган.

Хизмат кўрсатиш соҳасида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёни таркибий қисмларининг мураккаблиги ва хилма-хиллиги, уларнинг бажарилиш тадбирларини мустақил танлаш, ҳисоблаш, лойиҳалаштириш ва мувофиқлаштириш имкониятлари меҳнатнинг мазмунига муҳим ўзгаришлар киритади.

Хизмат кўрсатиш корхоналарида ходимлар меҳнат фаолиятининг энг самарали бўлишини таъминлаш мақсадида хизмат кўрсатиш жараёнларини

ўрганиш, такомиллаштириш ва ҳар томонлама асосланган хизмат кўрсатиш нормаларини ишлаб чиқиш ва иш вақтидан самарали фойдаланиш асосида меҳнат унумдорлигини ошириш имкониятини аниқлаш муҳим. Бироқ меҳнат унумдорлигини оширишни секинлаштирувчи ва тўхтатувчи омиллар бозор муносабатлари ривожланишининг ҳарқандай шароитида ҳам мавжуд бўлишини истисно қилмайди. Чунки, хизмат кўрсатаётган корхоналар харажатларини тўхтовсиз камайтириш, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳажмини кўпайтириш билан эмас, балки ўзлари ишлаб чиқараётган маҳсулотлар ёки кўрсатаётган хизматлар камчилиги ва танқислигидан фойдаланиб, уларнинг баҳоларини ошириш эвазига режалаштирилган миқдорда даромад олишга эришмоқдалар. Бундай ҳол, ўз навбатида нафақат бошқариб бўлмайдиган инфляция жараёнининг янада ўсишини кучайтиради, балки ҳар томонлама илмий асосланган хизмат кўрсатиш нормаларини кенг жорий этиб, хизмат кўрсатиш жараёнини ташкил қилиш ва бошқариш харажатларини қисқартиришга умуман имкон бермайди.

Назаримизда хорижий мамлакатлар хизмат кўрсатиш соҳасининг ташкилий тузилиши хизматлар бозори ташкилий тузилмасининг тадқиқоти орқали республикамизда хизматлар бозорининг ташкилий тузилмасини қуйидагича таснифлаш мумкин:

- амал қилиш механизмлари бўйича (воситачилик молиявий, ахборот-технологик, ҳуқуқий, маркетинг);
- мулк шакли бўйича (хусусий, жамоа (кооператив), давлат, ижтимоий, хорижий);
- кўрсатиладиган хизматлар кўлами бўйича (халқаро, миллий, худудлараро, худудий, маҳаллий);
- кўрсатиладиган хизматлар турлари ва йўналишлари бўйича: ишбилармонлик хизматлари (молиявий, суғурта, кредит хизматлари), тақсимот хизматлари (савдо, умумий овқатланиш), ижтимоий хизматлар (таълим, соғлиқни сақлаш, жисмоний маданият, ҳуқуқий хизматлар)¹⁵.

Кўпчилик хорижий иқтисодчи олимлар хизмат кўрсатиш соҳасининг таркибий тузилишини унинг тармоқ белгилари ва ривожланиш нуқтаи назаридан таснифлашни таклиф этадилар. Фикримизча, ушбу соҳани ташкилий-иқтисодий нуқтаи назардан таснифлаш мақсадга мувофиқдир.

Жумладан, 2017-2021 йил статистик маълумотлари таҳлил қилинганда, 2017 йилда жами хизматлар таркибида энг катта улуш транспорт хизматлари (28,6 %) ҳиссасига тўғри келган бўлса, ушбу кўрсаткич йиллар давомида камайиб борган ва 2021 йилда

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони, <https://www.lex.uz>.

¹⁵ Абдукаримов Б.А. Коммунал хизматларни такомиллаштириш – аҳолига қулайликлар яратиш омили. - Т.: «Фан ва технология», 2007. - 28 б.

26,0 фоизни ташкил этган, ёки 2017-2021 йиллар давомида транспорт хизматларининг жами хизматлар таркибидаги улуши 2,6 фоизга камайган.

Шунингдек, таҳлил қилинаётган давр давомида жами хизматлар таркибида яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар (3,5 %), кўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар (3,0 %), ахборот ва алоқа соҳасидаги хизматлар (3,1 %), таълим соҳасидаги хизматлар (1,2 %), савдо хизматлари (0,9 %), шахсий хизматлар (0,8 %), меъморчилик, муҳандислик изланишлари, техник синовлар ва таҳлил соҳасидаги хизматлар (0,4 %) камайиш тенденциясига эга эканлиги аниқланди.

Жами хизматлар таркибида молиявий хизматларнинг улуши 2017 йилда 10,0 фоизни ташкил этган бўлса, 2021 йилда ушбу кўрсаткич 20,1 фоизни ташкил этган ёки жами хизматлар таркибида молиявий хизматларнинг ҳиссаси 10,1 фоизга ошган, бу энг юқори ўсиш ҳисобланади. Бундан ташқари, таҳлил қилинаётган давр давомида жами хизматлар таркибида соғлиқни сақлаш соҳасидаги хизматлар (1,6 %), ижара ва лизинг бўйича хизматлар (0,2 %) ва бошқа хизматларнинг (0,1 %) ўсиши кузатилган.

2021 йил маълумотларига кўра хизмат кўрсатиш соҳаси таркибида транспорт хизматлари (автотранспорт хизматларини кўшган ҳолда) (26,0 %) ҳамда кўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар (22,4 %), яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар (14,0 %) устувор аҳамиятга эга бўлиб, жами хизматларнинг 60 фоиздан ортиғи айнан ушбу хизматлар улушига тўғри келмоқда.

Назаримизда хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг яна бир ташкилий механизмларидан бири – бу соҳа учун хизмат қиладиган ахборотлар тизимидир. Мазкур тизим ўз ичига, қуйидагиларни қамраб олади: реклама агентликлари, маркетинг хизмати марказлари, доимий ёки кўчиб юрувчи кўргазмалар, ахборот воситалари ва электрон алоқа тизимлари ва бошқалар. Фикримизча, хизмат кўрсатиш соҳасида ахборот таъминотини янада ривожлантириш аҳолини хизматларга бўлган тўлов қобилиятини истиқболлаштиришни асослаш, ушбу соҳани ўсиш динамикасини баҳолаш, кўрсатиладиган хизматлар сифати ва самарадорлигини яхшилашга имконият яратади. Бунинг учун ҳудуд миқёсида хизматларга бўлган талабни ўрганиш бўйича махсус хизматни ва маркетинг марказларини ташкил этиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдукаримов Б.А. Коммунал хизматларни такомиллаштириш – аҳолига қулайликлар яратиш омили. - Т.: «Фан ва технология», 2007. - 28 б.
2. Ботирова Р., Икромов И. Ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг долзарб йўналишлари. №11(119)-2017. <http://www.biznesdaily.uz>
3. Очилов И. Бозор муносабатлари шароитида хизматларнинг турлари ва уларнинг таснифи.// Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг эчимлари. Монография. – Т.: ИҚТИСОД-МОЛИЯ, 2008.
4. Филип Котлер. Основы маркетинга. . Перевод с английского В. Б. Боброва.